

Зміст

<i>Передмова до українського видання</i>	9
<i>Передмова</i>	11
<i>Розділ 1. Зробимо економіку знову величною</i>	13
<i>Розділ 2. Із пащі акули</i>	23
<i>Розділ 3. Муки від торгівлі</i>	67
<i>Розділ 4. Уподобання, бажання й потреби</i>	118
<i>Розділ 5. Кінець зростання?</i>	170
<i>Розділ 6. У гарячій воді</i>	238
<i>Розділ 7. Механічне піаніно</i>	258
<i>Розділ 8. Легітимний уряд</i>	297
<i>Розділ 9. Гроші й турбота</i>	312
<i>Висновки. Дієва та недієва економіка</i>	363
<i>Подяки</i>	368
<i>Примітки</i>	370

*Присвячується нашим дітям Ноемі та Мілану в надії, що
вони виростуть у справедливішому та людянішому світі,
і Саші, що вже не матиме такого шансу*

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Передмова до українського видання

У 30-ті роки XX століття американський економіст Саймон Сміт Кузнець (Семен Кузнець), який здобув базову освіту в Україні, а саме в Харківському комерційному інституті, запропонував концепцію виміру валового внутрішнього продукту. Здавалося б, з того часу світ отримав надійне джерело виміру добробуту. Економісти зосередилися саме на тому, яким чином можна досягнути якомога вищих темпів зростання. Як це зростання розподілиться всередині суспільства, чи відкриватиме воно нові можливості всім або майже всім членам суспільства, якою буде ціна зростання для екології — усе це тривалий час перебувало поза увагою економістів. Приплив піднімає всі човни, та й годі! Якщо хтось лишається бідним, то вважатимемо, що він сам винен.

Що ж, до певного часу це здавалося схожим на правду. Але в останні десятиліття ситуація змінилася. Ліберальна демократія, мінімальне державне втручання в економічні процеси, низькі податки й вільна торгівля — раптом цей універсальний рецепт перестав давати очікуваний результат. Економіка стала крихкою, схильною до криз, у яких найбільше потерпали найбідніші, натомість концентрація багатства невпинно зростала. Відкриття ринків призвело до смерті низки галузей у країнах, які наважилися на такий крок, але й нові галузі і робочі місця не з'явилися. У багатьох країнах демократія привела до влади відвертих популістів. Здається, простих відповідей на складні питання виявилось недостатньо. Світ переживає важкі часи непевності.

Абхіджіт Банерджі та Естер Дюфло підходять до пошуку кращої економіки з іншого флангу. Вони кажуть про те, що раз економіка має дати гідне життя людині, а велика кількість людей страждає і живе у злиднях, то економісти мали б визнати, що не впоралися із завданням. Чого варте зростання, яке не вирішує проблему

бідності? Чого вартий добробут, який дістається лише обраним? Наші міркування про економіку і про психологію ухвалення рішень іншими людьми — це лише наші гіпотези. Автори використовують експериментальний підхід, який базується на контрольованих випадковим чином дослідженнях, результати яких часто суттєво відрізняються від передбачуваних. Економічні факти, встановлені експериментально, досить часто йдуть всупереч знаним економічним теоріям. Виявляється, що вільна торгівля може полишати за собою небажані економічні наслідки. Допомога бідним за певного конструкту дає надзвичайно хороші результати. Безумовний базовий дохід може не стати вирішенням проблеми бідності і потребує глибшого вивчення на основі експериментів. А намагання прискорити економічне зростання через скорочення податків для найбагатших може виявитися хибною політикою.

Як справжні науковці автори є досить обережними у своїх висновках. Вони чітко дають зрозуміти, яка саме економіка є «поганою», обґрунтовуючи це результатами експериментів і фактами. Утім, ми все ще маємо досить обмежений арсенал заходів для «хорошої» економіки — тієї, яка полегшить страждання нужденних, дасть освіту тим, повз кого вона може пройти, врешті-решт врятує життя, а може, і всю нашу планету.

Ми живемо в часи, коли майбутнє стало зовсім непередбачуваним. Глобальний світ створив загрози глобальних криз. Технології, які раніше забирали робочі місця в одних галузях, але створювали зайнятість в інших, тепер часто можуть діяти лише у напрямку скорочення можливостей працевлаштування. Кліматичні загрози дедалі суттєвіші, але країни занепокоєні, що, дбаючи про довкілля і скорочуючи викиди CO₂, вони втрачають відсотки економічного зростання.

Автори цієї книжки порушують велике коло питань, від яких залежить майбутнє економіки та й взагалі доля світу: торгівля, клімат, міграція, податки, субсидії, безумовний основний дохід, освіта, ціна економічного зростання. І ця книжка точно вплине на вашу свідомість та сприйняття світу, змусить замислитися над майбутнім. Кращим майбутнім!

Олексій Геращенко,
економіст, викладач Києво-Могилянської бізнес-школи

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Передмова

Десять років тому ми написали книжку про свою роботу. На наш подив, у неї знайшлися читачі. Нам це лестило, але ми розуміли, що на цьому все й завершиться. Економісти взагалі-то не пишуть книжок, а надто такі, що їх читатимуть. Ми це зробили, і якимось чином нам зійшло з рук; настав час повертатися до звичних справ, тобто далі писати й публікувати наукові праці.

Саме цим ми займалися, коли світанок перших років президентства Обама змінився психоделічним божевільям Брекзиту, «жовтих жилетів» та «стіни Трампа», а на зміну зніяковілому оптимізму Арабської весни прийшли самовдоволені диктатори (або обрані на виборах їхні аналоги). Нерівність зростає, насуваються екологічні катастрофи та катастрофи у світовій політиці, а ми можемо протиставити їм якісь банальності, не більше. Ми писали цю книжку, чіпляючись за надію.

Ми хотіли розповісти історію про те, що і чому пішло не так, але разом із тим нагадати про те, що сталося так, як треба. Ця книжка — і про проблеми, і про те, як можна повернути наш світ до життя, якщо тільки ми чесно поставимо йому діагноз. Вона про те, де зазнала невдачі економічна політика, коли нас засліпила ідеологія і як ми не помітили очевидне, але разом із тим і про те, де й чому дієва економіка корисна, зокрема у сучасному світі.

Така книжка потрібна, та це не означає, що саме ми мали її написати. Багато з тих проблем, що саме зараз мучать світ, особливо помітні на багатій Півночі, тоді як ми провели життя, досліджуючи бідних людей у бідних країнах. Зрозуміло, що нам довелося пірнути в море нової літератури і завжди існувала ймовірність, що ми щось прогавили. Знадобився час, щоб переконати самих себе: нам варто спробувати.

Зрештою ми наважилися, почасти тому, що втомилися спостерігати на відстані, як суспільний діалог про основні економічні питання — імміграцію, торгівлю, розвиток, нерівність або довкілля — стає хаотичним. Зважилися ми ще й тому, що усвідомили: проблеми, з якими стикаються багаті країни, часто моторошно подібні до тих, які ми звикли вивчати у країнах, що розвиваються: люди, які залишилися осторонь економічного розвитку, різке зростання нерівності, брак довіри до влади, розколоті суспільства й держави та інше. Ми багато чого навчилися, поки писали книжку, вона справді дала нам віру в те, що як економісти ми навчилися найкращого, що могли. А саме: тверезо ставитися до фактів, скептично — до хитрих відповідей та чудодійних рецептів, бути скромними та чесними щодо того, що ми знаємо та розуміємо, і, можливо, найважливіше — охоче випробовувати ідеї та рішення й бути готовими визнавати свої помилки, якщо тільки це веде нас до кінцевої мети — створити людяніший світ.

Зробимо економіку знову величною

Лікар каже жінці, що їй залишилося жити лише пів року. І радить вийти заміж за економіста та переїхати до Південної Дакоти.

Жінка. Це допоможе мені вилікуватися?

Лікар. Ні, але ці пів року здадуться вам дуже довгими.

Ми живемо в часи поглиблення поляризації. Від Угорщини до Індії, від Філіппін до США, від Великої Британії до Бразилії, від Індонезії до Італії суспільний діалог між лівими і правими перетворюється на дедалі гучнішу сварку, де безглуздо кидаються різкими словами, залишаючи дуже мало простору для відступу. У США, де ми живемо й працюємо, кількість бюлетенів, у яких виборці віддали свій голос за різні політичні сили*, була найнижча за всю історію¹. 81 % тих, хто ототожнює себе з одною партією, мають негативну думку про іншу². 61 % демократів стверджують, що вважають республіканців расистами, сексистами або фанатиками. 54 % республіканців називають демократів недоброчесними. Третина всіх американців були б розчаровані, якби хтось із близьких родичів узяв шлюб із людиною інших політичних поглядів³.

У Франції та Індії, ще двох країнах, де ми проводимо чимало часу, про посилення впливу правих політиків у ліберальному, «освіченому», елітарному світі, де ми живемо, говорять дедалі голосніше

* Тут мається на увазі, що виборці в один день мають проголосувати за кандидатів до різних органів влади, наприклад, до Конгресу, до Сенату, до місцевих органів влади. — Прим. наук. ред.

з міленаристськими^{*} нотками. Явно відчувається, що знайома нам цивілізація на основі демократії та дебатів опинилася під загрозою.

Наш обов'язок як суспільствознавців — запропонувати факти й інтерпретації фактів, які, як ми сподіваємося, стануть посередниками в цих розбіжностях, допоможуть кожній стороні зрозуміти, що каже протилежна, і таким чином перейти до якоїсь аргументованої полеміки, якщо не консенсусу. Демократія може співіснувати з інакодумством тільки за умови поваги з обох сторін. Але повага вимагає певного розуміння.

Особливо тривожною поточною ситуацією робить те, що простір для таких розмов, як видається, звужується. Вочевидь, відбувається «трайбалізм»^{**} поглядів і не лише щодо політики, а й щодо головних суспільних проблем і того, що з ними робити. Одне широкомасштабне дослідження виявило, що погляди американців на широкий спектр проблем сходяться в одну точку, наче виноградна лоза⁴. Люди, які поділяють певні світоглядні переконання, скажімо, про гендерні ролі або про те, чи завжди важка праця веде до успіху, здається, мають ті самі думки щодо низки інших проблем, від імміграції до торгівлі, від нерівності до податків та впливу влади. Ці основні переконання краще засвідчують про їхні політичні погляди, ніж дохід, демографічна група чи місце проживання.

Ці проблеми деякою мірою перебувають на передньому краї та в центрі політичного дискурсу, і не лише у США. Імміграція, торгівля, податки та вплив влади спричиняють суперечки і в Європі, і в Індії, і в Південній Африці, і у В'єтнамі. Але ставлення до цих проблем часто спирається лише на твердження про певні особисті цінності («Я за імміграцію, тому що я великодушна людина», «Я проти імміграції, бо мігранти ставлять під загрозу нашу національну ідентичність»). І якщо вони чимось і підкріплюють свої слова, то зазвичай вигаданими цифрами та дуже спрощеним трактуванням фактів. Ніхто не замислюється як слід над самими проблемами.

* Міленаризм — вірування релігійних, соціальних чи політичних груп, що базується на тисячолітньому циклі, у прийдешню зміну суспільного ладу, наслідком чого стане докорінна зміна речей. — *Прим. пер.*

** Трайбалізм — це суспільне явище, у межах якого члени однієї групи вважають, що представники іншої наперед помиляються (за М. Шаттлвортом). — *Прим. ред.*

І це справді жахливо, бо для нас, схоже, настають важкі часи. Роки динамічного зростання по всьому світу, підживлювані дивовижними економічними успіхами та торговельною експансією Китаю, можуть закінчитися сповільненням зростання Китаю та повсюдними торговельними війнами. Країни, які досягли успіхів на цій хвилі — в Азії, Африці та Латинській Америці, — замислюються над тим, що їм робити далі. Звичайно, для більшості країн заможного Заходу сповільнення зростання не є чимось новим, але воно викликає особливу тривогу, бо ми спостерігаємо стрімке зниження впливу суспільного договору. Ми ніби повертаємося в дікенсівський світ роману «Тяжкі часи», де заможні стикаються з дедалі більшим відчуженням незаможних і виходу з цього становища не видно⁵.

Питанням економіки та економічної політики в нинішній критичній ситуації відведене центральне місце. Чи можна щось зробити для підтримки зростання? Чи має це стати пріоритетом для заможного Заходу? Що ще має бути пріоритетом? Як бути з повсюдним розростанням нерівності? Міжнародна торгівля — це проблема чи рішення? Як вона впливає на нерівність? Яке майбутнє чекає на торгівлю: чи зможуть країни з меншою вартістю робочої сили переманити світове виробництво з Китаю? Що робити з міграцією? Чи справді міграція низькокваліфікованих працівників завелика? Як бути з новими технологіями? Як нам, наприклад, ставитися до зростання штучного інтелекту (ШІ): непокоїтися чи радіти? І, можливо, найнагальніше: як може суспільство допомогти людям, яких ринок залишив позаду?

Для відповіді на ці запитання твіта замало. Тому й існує бажання просто уникати їх. І почасти тому держави дуже мало роблять для розв'язання найнагальніших проблем нашого часу; вони далі підживлюють гнів та недовіру, що поляризують нас, ми стаємо нездатними до спільних розмов, обмірковування та дій у цих питаннях. Ця ситуація часто нагадує зачароване коло.

Економісти можуть чимало розповісти про ці великі проблеми. Вони вивчають імміграцію, щоб зрозуміти її вплив на зарплати, податки — щоб визначити, чи відбивають вони бажання до підприємництва; а також перерозподіл — щоб з'ясувати, чи заохочує він